

<https://doi.org/10.69495/2024.8.87>

CƏFƏRLİ VƏFA
Elm və Təhsil Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutu
Doktorant
vafajafarli@gmail.com
Hüseyn Cavid, Bakı, Yasamal, AZ1141

AZƏRBAYCANDA PUL-KREDİT SİYASƏTİNİN REAL SEKTORLARA TƏSİRİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

İqtisadiyyatın ən mühüm və əsas sektorlarından biri real sektordur. İnsanların ehtiyaclarını ödəyən maddi nemətlərin və xidmətlərin yaradılmasına cavabdeh olan istehsal sahələrinin məcmusudur. Ölkə iqtisadiyyatlarının əsas məqsədlərindən olan iqtisadi artıma nail olmaq, artımı dayanıqlı etmək həm zəruri, həm də çətinidir.

Artıma təsir edəcək bir çox iqtisadi amillər var və bu amillərdən birinin bank sektoru olduğunu söyləmək olar. Banklar pul siyasəti və monetar nəzarət kanalı olmaqla yanaşı, iqtisadiyyatın restrukturizasiyasında və uzunmüddətli dayanıqlı makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində effektiv institutlardır. Lakin son illərdə iqtisadiyyatın real sektoru, o cümlədən onun daha intellektual və qeyri-maddi ölçüləri çox vacib və müəyyən iqtisadiyyatlarda ən mühüm gəlir mənbəyinə çevrilmişdir. Bu kontekstdə müasir şəraitdə real sektorun əhəmiyyəti akademik dairələrdə müzakirə olunur.

İqtisadi proseslərin inkişafının müasir mərhələsində, Azərbaycan iqtisadiyyatının başda real sektorun inkişafı olmaqla, pul-kredit siyasəti, pul bazarının formalaşması, iqtisadi artımın stimullaşdırılması, reproduktiv proseslərin inkişafının əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, dövlətin makroiqtisadi inkişafının mühüm tərkib hissəsidir. İstənilən dövlətin pul siyasətinin prioritet vəzifəsi istehsalın həcmində davamlı artım, qiymət sabitliyi, əhalinin səmərəli məşğulluğu və real sektorun inkişafı kimi makroiqtisadi göstəricilərə nail olmaqdır.

Tədqiqatımız Azərbaycanda pul və kredit siyasətinin real sektora təsiri ilə bağlı yeni anlayışlar təqdim etsə də, məhdudiyyətsiz deyil. Məhdudiyyətlərdən biri ondan ibarətdir ki, tədqiqatımız nisbətən qısa seçmə dövrünə əsaslanır və bu, pul və kredit siyasəti ilə real sektor arasında mümkün əlaqələrin tam spektrini əhatə etməyə bilər.

Açar sözlər: pul-kredit siyasəti, real sektor, pul bazarı, iqtisadiyyat, iqtisadi proses

Giriş

Pul siyasəti kredit və pul dövriyyəsinin vəziyyətinə planlı təsir göstərməklə məcmu tələbi tənzimləmək məqsədilə Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən bir-biri ilə əlaqəli tədbirlər məcmusudur. Pul siyasəti ölkə iqtisadiyyatına təsir göstərmək üçün çox səmərəli vasitədir və bu, təsərrüfat subyektlərinin əksəriyyətinin suverenliyini pozmur. Eyni zamanda onların iqtisadi azadlıqlarının əhatə dairəsində məhdudiyət olsa da, dövlət bu subyektlərin qəbul etdiyi əsas qərarlara yalnız dolay yolla təsir göstərir. Pul siyasəti son dərəcə güclü və buna görə də son dərəcə təhlükəli bir vasitədir. Onun köməyi ilə böhrandan çıxma bilərsiniz, lakin kədərli alternativ istisna etmək olmaz, yəni, iqtisadiyyatda mənfi tendensiyaların pisləşməsi kimi halları. Vəziyyəti hərtərəfli təhlil etdikdən və pul siyasətinin milli iqtisadiyyata necə təsir etməsi ilə bağlı müxtəlif variantları nəzərdən keçirdikdən sonra, yalnız ən yüksək səviyyədə balanslaşdırılmış seçimlər yaxşı nəticə verə bilər. Dövlətin mərkəzi emissiya bankı pul siyasətinin dirijoru kimi çıxış edir. Pul sferasının dövlət tənzimlənməsi yalnız o halda uğurla həyata keçirilə bilər ki, dövlət Mərkəzi Bank vasitəsilə özəl qurumların fəaliyyətinin miqyasına və xarakterinə təsir göstərə bilsin, çünki inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatında pul-kredit sisteminin əsasını təşkil edirlər[2, s.154].

Pul siyasətinin həyata keçirilməsində əsas problem kredit artımını asanlaşdırmaq üçün monetar yumşalma arasında tarazlığın yaradılması və real sektorda artımla müqayisə olunmayan monetar stimuldən yarana biləcək inflyasiya təzyiqlərindən qorunmaq ehtiyacı olmuşdur. Maliyyə bazarlarında, o cümlədən valyuta bazarında baş verən hadisələrə cavab vermək üçün lazımı çevikliyi təmin etmək üçün Ehtiyat Bankı son illərdə çoxsaylı indikator yanaşmasını tətbiq etmişdir. Geniş pul kütləsinin artımı, M3 əsas məlumat elementi kimi istifadə olunmağa davam edərkən, inflyasiya, faiz dərəcələri, kredit axını, fiskal kəsir və xarici mövqe kimi digər göstəricilər də siyasətin perspektivlərini məlumatlandırmaq üçün hasilatla birlikdə istifadə olunur[1].

Goodfriend (2011) kredit siyasətinin konseptuallaşdırılmasında yaxşı başlanğıc nöqtəsi təklif etmişdir. O, mərkəzi bank əməliyyatlarını pul siyasəti və kredit siyasətinə bölür. Onun təsnifatında pul siyasəti xəzinədarlıq qiymətli kağızlarının alınması və ya satılması yolu ilə bank ehtiyatlarını və valyutanı genişləndirən və ya daraldan açıq bazar əməliyyatlarına aiddir. Digər tərəfdən, kredit siyasəti mərkəzi bank aktivlərinin tərkibini dəyişdirir, onların ümumi məbləğini sabit saxlayır. Başqa sözlə, kredit siyasəti xüsusi borcalanlara kredit verilməsini və ya xəzinədarlıqların satışından əldə edilən gəlirlə qeyri-xəzinə qiymətli kağızlarının əldə edilməsini nəzərdə tutur[7.s.62].

Kredit siyasəti və makroprudensial siyasətlər üst-üstə düşə bilər, çünki hər iki siyasət tez-tez müəyyən sektorlara yönəlmiş kredit nəzarəti və ya kredit ayrılması formasını əhatə edir Bu oxşarlıqlara baxmayaraq, hər iki siyasət öz prioritetlərinə görə fərqlənir. Makroprudensial siyasət, əsasən, sistemli risklərin idarə edilməsi

perspektivindən kredit artımını məhdudlaşdırmaq məqsədi daşıyır, halbuki kredit siyasəti istər ümumi iqtisadiyyatda, istərsə də ayrı-ayrı sektorlarda kreditin mövcudluğuna çox diqqət yetirir və maliyyə vasitəçiliyindəki uğursuzluqları düzəltməyi hədəfləyir[8].

Pul siyasətinin üsulları sırf iqtisadi xarakter daşıyır, ona görə də onları hüquqi metodlardan fərqləndirmək lazımdır. Pul siyasətinin üsulları bu və ya digər dərəcədə bütövlükdə maliyyə sektoruna təsir göstərməyə imkan verir. Üstəlik, onlardan bəziləri pul dövryyəsi sferasına, digərləri isə kreditləşmə sahəsinə daha çox təsir göstərir. Bunu nəzərə alaraq pul siyasətinin bütün üsullarını pul siyasətinin metodlarına və kredit siyasətinin metodlarına bölmək olar. Belə bir fərq bu və ya digər metoddan istifadə etməklə əldə edilən məqsədlərə əsaslanıla bilər[9,s. 38].

Pul siyasətinin real iqtisadiyyata təsir kanalları ilə bağlı ümumi konsensus olsa da, bəzi məqamlar üzrə fikirlər hələ də mübahisəlidir. Bu məqamlardan biri də pul siyasətinin ötürülməsi üçün pul kanalı və kredit kanalının nisbi əhəmiyyətidir. Mərkəzi bankın həyata keçirdiyi pul siyasətinin real sektora təsirlərini düzgün şərh etməsi və monetar hədəfləri daha dəqiq müəyyən etməsi üçün pul və kredit kanallarının nisbi əhəmiyyəti müəyyən edilməlidir. Əvvəlki bölmələrdə müzakirə etdiyimiz pul yanaşmasında yalnız iki aktiv var: “pul” və “istiqraz”. Bu yanaşmada bankların pul yaratma funksiyası vurğulanır və onların yalnız istiqrazlara investisiya edə bildikləri güman edilir. Kredit yanaşmasına görə aparılan təhlillərdə pul və istiqrazlardan başqa digər yanaşmalardan fərqli olaraq “kreditlər” də yer alır. Nəticədə banklar kredit və pul yaratmaq funksiyasına malikdir. İqtisadiyyatda həyata keçirilən pul siyasəti banklara da təsir edərək onların aktiv və passivlərində dəyişikliklərə səbəb olur. Buna görə də kredit yanaşmasına görə, kreditlər üzrə faiz dərəcələrinin pul bazarındakı faiz dərəcələri ilə eyni istiqamətdə hərəkət etməyəcəyini müdafiə edir və nominal xərclərin dəyişməsinə ölçür [5 s. 24].

Pul siyasətinin rolu onun iqtisadiyyatın real sektoruna, investisiya mühitinə, ölkə əhalisinin rifahına, milli valyutanın sabitliyinin təmin edilməsi ilə bağlı kompleks problemlərin həllinə, milli iqtisadiyyatın defolt vəziyyətlərinin aradan qaldırılmasına təsiri ilə müəyyən edilir və ümumilikdə iqtisadi artımın təmin edilməsinə şərait yaradır. Pul siyasətinin əsas istiqamətlərində müəyyən edilmiş strateji prioritetlər milli iqtisadiyyatın əsas göstəriciləri üzrə qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olunmasına kömək edir. İstifadə olunan pul siyasətinin üsulları və alətləri monetar sferaya güclü təsir göstərir və iqtisadiyyatda müxtəlif dövri dalğalanmaları hamarlaşdırmağa qadirdir[10,s.44]

Pul-kredit siyasətinin real sektorlara təsiri

Bütün ölkələrdə tətbiq edilən pul siyasəti üçün vahid model mövcud deyildir. Mərkəzi Bank müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmış şərtlərlə dövlət hesablarına xidmət göstərir. Pul siyasətinin aparılması üçün zəruri hallarda Mərkəzi Bank səlahiyyətli icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmış şərtlərlə dövlətdən

müddətli depozitlər qəbul edə bilər. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarının, dövlət və qeyri-büdcə dövlət fondunun bank hesablarına xidmət göstərmək hüququna malikdir. Ölkənin milli bankı bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində düzgün pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsinə böyük əhəmiyyət verir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, milli bankın pul siyasəti üç istiqamətdə həyata keçirilir. Belə ki, bank kreditlərinin həcminin rasionallaşdırılması istiqamətində pul kütləsinə nəzarət edilir və faiz dərəcəsinə nəzarət edilir.

Pul siyasətinin real sektorda effektivliyinə zəif və qeyri-müəyyən biznes dünyagörüşü təsir etdikdə, bu da real sektorun kredit axımına mane olur. Genişləndirici pul siyasəti bank ehtiyatlarını artırarsa və bununla da bank sistemində daha çox likvidlik yaradırsa, real investorlar istəməzsə və ya bankda real investora krediti ödəmək qabiliyyətinə şübhə yaranarsa, bu likvidlik məqsədli real sektora axmaya bilər. Bundan əlavə, maliyyələşdirmə xərclərini azaldan aşağı faiz dərəcələrinin iqtisadi perspektivlərin qaralıq olduğu zaman real sektora kredit axımının artırılmasında təsirli olması ehtimalı azdır[6, s.17].

Azərbaycanda iqtisadi artımı, sabitliyi və inkişafı təşviq etmək üçün pul siyasətinin real sektorlara təsirinin gücləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı (ARMB) bu məsələdə əsas rol oynayır, çünki o, kənd təsərrüfatı, sənaye və xidmətlər kimi real sektorların inkişafı üçün əlverişli əlverişli makroiqtisadi mühitin yaradılmasını hədəfləyir[4]. Bu məqsədə nail olmaq üçün ARMB bir sıra pul və kredit siyasəti alətlərindən, o cümlədən yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsi, ehtiyat tələbləri və açıq bazar əməliyyatlarından istifadə edir. Bu alətlər pul kütləsinə, faiz dərəcələrinə və kreditin mövcudluğuna təsir etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bununla da onlar iqtisadi fəaliyyətin ümumi səviyyəsinə təsir göstərirlər.

Bu gün pul-kredit siyasətinin rolu, onun iqtisadiyyatın real sektoruna təsiri və Azərbaycan xalqının rifah halının qorunub saxlanmasının, yaxşılaşdırılmasının təmin edilməsində mürəkkəb problemlərin həlli inkişafının şərtlərindən biridir. İqtisadiyyatın real sektorunun və bütövlükdə iqtisadi artımın əhəmiyyəti getdikcə artır. İlk növbədə inflyasiyanın azaldılması məqsədi ilə effektiv pul-kredit siyasəti iqtisadiyyatlara uzunmüddətli real investisiyaların artırılmasına təsir göstərən əlverişli investisiya mühitinin yaradılması üçün ilkin şərtidir[3].

Uzunmüddətli perspektivdə Azərbaycan Mərkəzi Bankının pul-kredit siyasətinin Azərbaycan iqtisadiyyatının real sektorlarına təsirinin gücləndirilməsi istiqamətində söylərinin iqtisadiyyata müsbət təsir göstərəcəyi gözlənilir, o cümlədən:

- İqtisadi artımı və inkişafı təşviq etmək
- İşsizliyin və yoxsulluğun azaldılması
- Real sektorların rəqabət qabiliyyətinin artırılması
- Maliyyə sabitliyinin gücləndirilməsi və sistem risklərinin qarşısının alınması
- Investisiya və innovasiyaların təşviqi

- Biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və sahibkarlığın təşviqi
- Maliyyə savadlılığının və inklüzivliyinin artırılması

Azərbaycanda pul siyasətinin real sektorlara təsirini gücləndirmək üçün ARMB-nin və bütövlükdə iqtisadiyyatın qarşısında duran vəzifələri həll edən kompleks yanaşma tələb olunur. Yuxarıda qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi ARMB-yə real sektorun artımını və inkişafını dəstəkləyəcək daha əlverişli makroiqtisadi mühiti təmin etməyə və beləliklə, Azərbaycanda iqtisadi artıma, sabitliyə və inkişafa təkan verəcək.

Nəticə

Ənənəvi pul və kredit siyasətinin həyata keçirilməsində pul təklifinə nəzarət mexanizmi özəl və dövlət sektorunun portfel strukturlarına və xərclərinə birbaşa təsir göstərməklə özəl sektorun kredit və dövlət borclanma tələblərinə nəzarət etmək üçün fəaliyyət göstərirdi. İqtisadiyyatın real sektoruna pul siyasəti vasitəsilə təsirini pul bazarında tarazlığın əldə edilməsi yolu ilə də izləmək olar. Pul və investisiya bazarlarında tarazlığa nail olmaqla, iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sahələrinə pul qoyuluşunun rentabellik və risk nisbəti baxımından eyni dərəcədə sərfəli olacağı şərait yaradılır.

Hal-hazırda pul-kredit siyasətinin rolu, onun iqtisadiyyatın real sektoruna təsiri, habelə Azərbaycan vətəndaşlarının rifah səviyyəsinin saxlanması və artırılması ilə bağlı kompleks problemlərin həllində mühüm rol oynayır. İqtisadiyyatın real sektorunun inkişafı və ümumilikdə iqtisadi artım üçün ilkin şərtlər artmaqdadır. İlk növbədə inflyasiyanın azaldılmasına yönəlmiş səmərəli pul siyasətinin həyata keçirilməsi milli iqtisadiyyata uzunmüddətli real investisiyaların artmasına təsir göstərən əlverişli investisiya mühitinin inkişafının şərtlərindən biridir. İstifadə olunan pul siyasətinin üsulları və alətləri pul sferasına güclü təsir göstərir və iqtisadiyyatda müxtəlif dövri dalğalanmaları yumşaltmağa kömək edir.

Transmissiya mexanizmini və pul siyasəti qərarlarının real sektorlara təsirini daha yaxşı başa düşmək üçün ARMB pul siyasəti çərçivəsini daha da inkişaf etdirməli və analitik imkanlarını gücləndirməlidir. Tədqiqat və inkişaf, potensialın artırılması və digər tədbirlər buna nail olmağa kömək edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Elxan Vəliyev, Maliyyə Təhlükəsizliyinin Təminatında Monetar Siyasətinin Prioritet İstiqamətlər, Avtoreferat/ Bakı – 2016
2. Kaşiyeva F.Ş.(2011) “Pul, kredit, banklar”. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı 154 səh
3. Kərimova T.İ. İqtisadiyyatın prioritet sahələrinə investisiya axınlarının səmərəliyinin qiymətləndirilməsi. Odlar yurdu universitetinin elmi pedaqoji xəbərləri № 27, Bakı 2009, 0,2 ç.v.

4. Zahid Fərrux Məmməd “Pul, Kredit, Banklar” Bakı, Azərneşr, 2010, səh 320.
5. Işkın, 2017 Para Politikasının Reel Sektörler Üzerindeki Etkisi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi s. 24-25
6. Nagihan AKSOY, Mehmet İVRENDİ Türkiye’de Para Politikasının Reel Sektörler Üzerindeki Etkisi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 2023, 19(2)
7. Goodfriend, Marvin. 2007. “How the World Achieved Consensus on Monetary Policy.” *Journal of Economic Perspectives* 21 (4): 47–68.
8. Shin, Hyun Song. 2015. “Macroprudential Tools, Their Limits and Their Connection with Monetary Policy.” Panel remarks at IMF Spring Meeting: Rethinking Macro Policy III: Progress or Confusion?” Washington, DC. 15 April.
9. Печалова М. Ю. Денежно-кредитная политика Банка инфляционные процессы в экономике // Экономика и управление. - 2017. - №3. - С. 31-42.
10. Лаптев С. В. Денежно-кредитная политика как инструмент реализации задач экономического развития // Экономика и управление. - 2018. - №1. - С. 43-49.

Jafarlı Vafa

STRENGTHENING THE IMPACT OF MONETARY POLICY ON REAL SECTORS IN AZERBAIJAN

Summary

One of the most important and main sectors of the economy is the real sector. It is a set of production areas responsible for creating material goods and services that satisfy people's needs. Achieving economic growth, which is one of the main goals of national economies, and making growth sustainable is both necessary and difficult. There are many economic factors that can affect growth and one of these factors can be said to be the banking sector. Besides being a channel of monetary policy and monetary control, banks are effective institutions in restructuring the economy and ensuring long-term sustainable macroeconomic stability.

However, in recent years, the real sector of the economy, including its more intellectual and intangible dimensions, has become very important and the most important source of income in certain economies. In this context, the importance of the real sector in modern conditions is discussed in academic circles. At the modern stage of the development of economic processes, especially the development of the real sector of the economy of Azerbaijan, monetary and credit policy, formation of the money market, stimulation of economic growth, determination of the main directions of the development of reproductive processes are an important component of the macroeconomic development of the state. The priority task of the monetary

policy of any state is to achieve macroeconomic indicators such as continuous growth in the volume of production, price stability, effective employment of the population and development of the real sector. Although our research provides new insights into the impact of monetary and credit policy on the real sector in Azerbaijan, it is not without limitations. One limitation is that our study is based on a relatively short sample period, which may not capture the full range of possible links between monetary and credit policy and the real sector.

Keywords: monetary policy, real sector, money market, economy, economic process

Джафарли Вафа

УСИЛЕНИЕ ВОЗДЕЙСТВИЯ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ НА РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Резюме

Одним из важнейших и основных секторов экономики является реальный сектор. Это совокупность производственных сфер, ответственных за создание материальных благ и услуг, удовлетворяющих потребности людей. Достижение экономического роста, который является одной из основных целей национальных экономик, и обеспечение устойчивого роста одновременно и необходимо, и сложно. Существует множество экономических факторов, которые могут повлиять на рост, и одним из таких факторов можно назвать банковский сектор. Помимо того, что банки являются каналом денежно-кредитной политики и денежно-кредитного контроля, они являются эффективными институтами в реструктуризации экономики и обеспечении долгосрочной устойчивой макроэкономической стабильности. Однако в последние годы реальный сектор экономики, включая его более интеллектуальные и нематериальные измерения, стал очень важным и важнейшим источником дохода в определенных экономиках.

В этом контексте в академических кругах обсуждается значение реального сектора в современных условиях. На современном этапе развития экономических процессов, особенно развития реального сектора экономики Азербайджана, денежно-кредитная политика, формирование денежного рынка, стимулирование экономического роста, определение основных направлений развития воспроизводственных процессов являются важной составляющей макроэкономического развития государства. Приоритетной задачей денежно-кредитной политики любого государства является достижение таких

макроэкономических показателей, как постоянный рост объемов производства, стабильность цен, эффективная занятость населения и развитие реального сектора. Хотя наше исследование дает новое представление о влиянии денежно-кредитной политики на реальный сектор в Азербайджане, оно не лишено ограничений. Одним из ограничений является то, что наше исследование основано на относительно коротком периоде выборки, который может не охватить весь спектр возможных связей между денежно-кредитной политикой и реальным сектором.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, реальный сектор, денежный рынок, экономика, экономический процесс

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 26.10.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 07.11.2024

Rəyçi: iqtisad elmləri doktoru, professor

Kəlbəliyev Yaşar Atakişi

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur